

خواجه نصیرالدین طوسی؛ مؤسس «کلام فلسفی» در دنیای اسلام

رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران اظهار کرد: خواجه نصیرالدین طوسی، حکیم قرن هفتم شیعی نخستین کسی است که در دنیای اسلام از مبنای فلسفی برای بحث کلامی استفاده کرده و او را به حق می‌توان مؤسس «کلام فلسفی» قلمداد کرد.

رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران اظهار کرد: خواجه نصیرالدین طوسی، حکیم قرن هفتم شیعی نخستین کسی است که در دنیای اسلام از مبنای فلسفی برای بحث کلامی استفاده کرده و او را به حق می‌توان مؤسس «کلام فلسفی» قلمداد کرد.

به گزارش خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا)، حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالحسین خسروپناه، رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، در نخستین روز از همایش بزرگداشت خواجه نصیرالدین طوسی که عصر دیروز ششم اسفندماه، با حضور جمعی از اساتید در محل این مؤسسه برگزار شد، طی سخنانی به بیان برخی وجوه برجسته شخصیت علمی این دانشمند بزرگ جهان اسلام پرداخت.

وی با بیان این که کلام اسلامی در طول تاریخ خود چهار مرحله نقلی، عقلی، فلسفه کلامی و کلام فلسفی را پشت سر گذاشته است، اظهار کرد: کلام نقلی را در آثاری چون ایضاح فضل‌بن‌شاذان و اعتقادات و توحید شیخ صدوق می‌توان مشاهده کرد، اما در زمان شاگرد شیخ صدوق، یعنی شیخ مفید، رویکرد کلام عقلی مطرح شد.

رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، شیخ مفید (متوفای 413) را مؤسس کلام عقلی خواند و بیان کرد: رویکرد کلام عقلی شیخ مفید در آثاری چون اوائل المقالات یا تصحیح عقائد الامامیه جلوه‌گر شده است، هرچند وی در آثار خود به نقل نیز استشهد کرده است؛ گرچه روش کلامی عقلی او مبتنی بر نظام فلسفی نبود.

خسروپناه خاطرنشان کرد: بعد از ظهور ابن‌سینا شخصیت‌هایی مانند غزالی و سپس فخر رازی منتقد فلسفه شده و در واقع این نکته را می‌فهمند که پرسش‌هایی در فلسفه مطرح است که باید به آنها پاسخ داد، اما چون پاسخ فیلسوفان را با آرای کلامی اشعری ناسازگار می‌دانستند، هم فلسفه را نقد کردند و هم با کمک کلام اشعری به پرسش‌های فلسفی خود پاسخ دادند و در نتیجه اقدامات آنان، مرحله سومی از کلام به دست آمد که از آن می‌توان به «کلام فلسفی»¹⁷¹ تعبیر کرد که در آن نظام فلسفی تابع علم کلام است.

خواجه نصیرالدین طوسی بر اساس نظام فلسفی که ترکیبی از مشاء و اشراق و آرای شخصی خود بوده، نظام کلامی را تدوین کرده و از همین روی ایشان مؤسس «کلام فلسفی»¹⁷¹ در دنیای اسلام است و بعدها راه ایشان را بزرگانی چون ملاصدرا ادامه دادند.

وی در تشریح این مطلب گفت: غزالی در تعریف علم کلام می‌گوید: کلام دانشی است که از عوارض موجود بماهو موجود بحث می‌کند؛ بنابراین وی تعریف فلسفه را از فلسفه می‌گیرد و به کلام می‌دهد، اما قید «کلام فلسفی»¹⁷¹ را بدان می‌افزاید تا فلسفه، کلامی شود. پس از غزالی فخر رازی نیز راه غزالی را جامع‌تر از وی ادامه می‌دهد.

این مدرس حوزه و دانشگاه با بیان این که خواجه نصیرالدین طوسی، حکیم قرن هفتم شیعی، میراث گذشته مشاء، اشراق، معتزله، اشاعره و شیعه را در اختیار خود داشته است، افزود: او تمام جرح‌های فخر رازی بر اشارات را نقد کرد و کلام بوعلی را شرح داد و جز در دو موضع، هیچ جرح و نقدی بر بوعلی نداشت. ایشان در کتاب تجرید الاعتقاد با کمک فلسفه‌ای که می‌توان از آن به «کلام فلسفی»¹⁷¹ تعبیر کرد، نظام کلامی خود را مدون کرد.

وی با تأکید بر این که خواجه نصیرالدین طوسی برای نخستین بار نظامی کلامی مبتنی بر نظام فلسفی می‌نویسد، خاطرنشان کرد: وی کتاب تجرید را در شش مقصد تدوین کرده است: مقصد نخست امور عامه، مقصد دوم در جواهر و اعراض، مقصد سوم در اثبات صانع، مقصد چهارم در اثبات نبوت، مقصد پنجم در اثبات امامت و آخرین مقصد نیز در اثبات معاد است.

خسروپناه ادامه داد: چهار مقصد از این کتاب مربوط به علم کلام است و دو مقصد مربوط به مباحث فلسفی است. برای مثال ایشان در فصل سوم از مقصد نخست که مربوط به امور عامه است، به بحث علت و معلول پرداخته و در آنجا ابطال دور و تسلسل را اثبات می‌کند و از این مبنا در فصل اول از مقصد سوم که در باب اثبات صانع است، استفاده می‌کند.

وی با اشاره به این که این رویکرد خواجه، غیر از کلام عقلی شیخ مفید و همچنین فلسفه کلامی غزالی و فخر رازی است، افزود: نمونه

دیگر که خواجه در آن از يك مبنای فلسفی برای بحث کلامی استفاده کرده، در مسئله ششم از فصل اول از مقصد اول است که مربوط به امور عامه است. خواجه بر خلاف ملاصدرا مخالف تشکیک وجود است و آن را نفی می‌کند. در بحث صفات باری تعالی، فلاسفه‌ای که قائل به تشکیک وجودند، از مبنای تشکیک وجود استفاده کرده‌اند و خواجه در بحث صفات باری تعالی از تباین وجود – و نه از تشکیک وجود – استفاده می‌کند.

رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران پس از اشاره به نمونه‌های دیگری که خواجه در آنها از يك مبنای فلسفی برای بحث کلامی استفاده کرده، اضافه کرد: خواجه نصیر گرچه فلسفه مشاء و اشراق را ترکیب کرد و از هر دو برای بحث‌های کلامی بهره برد، اما این‌گونه نبود که در بحث‌های کلامی، همیشه تابع نظام فلسفی مشاء یا اشراق باشد.

وی در توضیح این مطلب بیان کرد: برای نمونه ایشان در کتاب تجرید الاعتقاد، حسن و قبح ذاتی و عقلی را می‌پذیرد؛ یعنی هم معتقد است که افعال ذاتاً حسن و قبح دارند و هم معتقد است که عقل بشر فی‌الجمله می‌تواند حسن و قبح را بپذیرد و این امر خود نشانگر آن است که خواجه در این مبحث، ثبوتاً و اثباتاً رأی متکلمان را پذیرفته است.

خواجه نصیر تمام جرح‌های فخر رازی بر اشارات را نقد کرد و کلام بوعلی را شرح داد. وی در کتاب تجرید الاعتقاد با کمک فلسفه‌ای که می‌توان از آن به «فلسفه ترکیبی مشاء و اشراق« تعبیر کرد، نظام کلامی خود را مدون کرد. این مدرس حوزه و دانشگاه افزود: از منظر شیخ‌الرئیس مباحث حسن و قبح جزء مشهورات است و مقدمات برهان قرار نمی‌گیرد، اما خواجه از حسن و قبح به عنوان مقدمات برهان بهره برده و این امر خود نشان می‌دهد که نظام فلسفی ایشان نیز کاملاً تابع مشاء و اشراق نیست و خود نیز نظریات ابتکاری داشته است و از همین روی «قاعده لطف« را – که مصداقی از حسن قبح است – کبرای برهان خود برای اثبات بعثت و امامت قرار می‌دهد.

خسروپناه در پایان سخنان خود خاطرنشان کرد: خواجه نصیرالدین طوسی بر اساس نظام فلسفی که ترکیبی از مشاء و اشراق و آرای شخصی خود بوده، نظام کلامی را تدوین کرده و از همین روی ایشان مؤسس «کلام فلسفی« در دنیای اسلام است و بعدها راه ایشان را بزرگانی چون ملاصدرا ادامه دادند که البته تفاوت‌هایی بین خواجه و ملاصدرا در این رویکر وجود دارد و در این فرصت مجال بحث آن نیست.

یادآور می‌شود، همایش بزرگداشت خواجه نصیرالدین طوسی به همت مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران و با همکاری انجمن حکمت و فلسفه ایران روزهای شنبه و یکشنبه 6 و 7 اسفندماه در محل این مؤسسه برگزار می‌شود و در روز دوم این همایش نیز محققان و پژوهشگران فلسفه علم از جمله حسین معصومی همدانی در سخنرانی با عنوان «میراث علمی طوسی«، امیرمحمد گمینی در سخنرانی با عنوان «طوسی و گردش وضعی زمین« و حنیف قلندری در سخنرانی با عنوان «بررسی آثار هیئت نوشته‌شده در سده هفتم« به بررسی منظومه فکری خواجه نصیر خواهند پرداخت.

در نوبت پایانی این همایش نیز موضوع «اخلاق و حقوق بشر در اندیشه‌های خواجه نصیرالدین« با ارائه شهین اعوانی با موضوع «آیا دیدگاه خواجه درباره سعادت، ارسطویی است؟« و آیت‌الله سیدمصطفی محقق داماد با موضوع «مبانی عقلی حقوق بشر در کلام خواجه« بررسی خواهد شد.